

Όνομα: Βασιλική

Επώνυμο: Τάσιου

ΓΕΛ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΓΕΩΡΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Email Διευθυντή: epedio@afs.edu.gr (Όνομα: Εμμανουήλ Πεδιωτάκης)

Τηλέφωνο Διευθυντή: 2310492753

Email Υπεύθυνης καθηγήτριας: akosta@afs.edu.gr (Όνομα: Αγγελική Κώστα)

Τηλέφωνο Υπεύθυνης καθηγήτριας: 6932992093

Η ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΠΡΟΣΦΥΓΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΜΕΤΑ ΤΗ ΜΙΚΡΑΣΙΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Η μικρασιατική καταστροφή είναι η μεγαλύτερη τραγωδία του σύγχρονου ελληνισμού. Το εύρος των διαστάσεων αυτής της τραγωδίας καθορίζεται από τον αριθμό των νεκρών (περισσότεροι από 600.000), από τον ευτελισμό και το ποδοπάτημα της αξίας της ανθρώπινης ύπαρξης (σφαγές, λιντσαρίσματα, βιασμοί, βασανισμοί αιχμαλώτων), κυρίως όμως από το βίαιο ξεριζωμά περισσότερων του ενός εκατομμυρίου ανθρώπων από τις πατρογονικές εστίες τους. Και λέμε ότι αυτό είναι που κυρίως ορίζει το μέγεθος της τραγωδίας, γιατί ο ξεριζωμός όλων αυτών των ανθρώπων στερήσε για πάντα από τον ελληνισμό περιοχές στις οποίες ζούσε και ανθούσε επί χιλιάδες χρόνια.

Οι τελευταίες μέρες του ελληνισμού στην ανατολική όχθη του Αιγαίου

Η μεγάλη αντεπίθεση του Κεμάλ εκδηλώνεται στις 13 Αυγούστου 1922 στην περιοχή του Αφίων-Καρά-Χισάρ. Ο ελληνικός στρατός υποχωρεί άτακτα (εκτός από το σύνταγμα του Πλαστήρα το οποίο υποχωρεί συντεταγμένα). Μέχρι τις 26 Αυγούστου έχουν αποχωρήσει από τη Σμύρνη όλοι οι ανώτεροι αξιωματικοί και οι υπάλληλοι της

αρμοστείας. Τελευταίος φεύγει και ο ύπατος αρμοστής Αριστείδης Στεργιάδης (η μόνη ηγεσία που δεν δέχεται να φύγει ήταν ο μητροπολίτης Σμύρνης, Χρυσόστομος, του οποίου το τέλος υπήρξε φριχτό). Οι χριστιανοί κάτοικοι της πόλης και όσοι συνέρρεαν από το εσωτερικό της Ανατολίας έχουν εγκαταλειφθεί στη μοίρα τους.

Στις 27 Αυγούστου μπαίνουν οι πρώτοι τσέτες στη Σμύρνη. Ξεκινούν λεηλασίες και σφαγές. Οι φρικαλεότητες που λαμβάνουν χώρα δεν χωρούν στο ανθρώπινο μυαλό. Στις 31 Αυγούστου η Σμύρνη παραδίδεται στις φλόγες. Οι άνθρωποι, αλλόφρονες, συρρέουν στο λιμάνι να βρουν σωτηρία και από τη φωτιά και από τις αδυσώπητες σφαγές. Η βία γύρω τους έχει λάβει κάθε μορφή.

Για όσα συνέβαιναν εκείνες τις μέρες στη Σμύρνη (για τα οποία ο Αμερικανός πρόξενος Horton είχε πει: «Όσα είδα τότε με έκαναν να ντρέπομαι που ανήκω στο ανθρώπινο είδος») οι σύμμαχοι είχαν διαταχθεί να παραμείνουν ουδέτεροι. Μπροστά στα μάτια τους εκτυλισσόταν μια απίστευτη τραγωδία και σχεδόν όλοι -πλην ελάχιστων εξαιρέσεων- απλώς κοιτούσαν αμέτοχοι.

Μέσα σ' αυτές τις καθόλου τιμητικές για τον ανθρώπινο πολιτισμό συνθήκες κατέφτασαν οι πρόσφυγες της Μικρασίας στην Ελλάδα.

Η σύμβαση της Λωζάνης 30/1/1923 και ο ρόλος του Ελευθέριου Βενιζέλου

Ο Βενιζέλος κλήθηκε από την ελληνική επαναστατική κυβέρνηση (η οποία πήρε την εξουσία μετά την καταστροφή) να εκπροσωπήσει την Ελλάδα στη διάσκεψη της Λωζάνης. Αξίζει να σημειωθεί ότι τότε ο Βενιζέλος δεν ήταν πρωθυπουργός, ούτε καν βουλευτής, αλλά θεωρήθηκε ότι είναι ο μόνος που θα μπορούσε να περισώσει ό,τι ήταν δυνατόν να περισωθεί. Το μεγαλύτερο πρόβλημα του Βενιζέλου εκείνη τη χρονική στιγμή, εκτός του ότι δεν είχε κανένα διαπραγματευτικό χαρτί στα χέρια του για να προβάλλει αξιώσεις, ήταν η διεθνής ανυποληψία της Ελλάδας. Κι όμως, μέσα στο “έρεβος” που του δόθηκε να διαχειριστεί, μπόρεσε να βρει φως. Η πρότασή του να δοθεί άμεση προτεραιότητα στην επίλυση του προσφυγικού προβλήματος έγινε ένθερμα δεκτή από τους Άγγλους και τον αρμοστή της Κοινωνίας των Εθνών (Κ.Τ.Ε.). Η λύση που προκρίθηκε ήταν η υποχρεωτική ανταλλαγή των πληθυσμών, που σημαίνει: όλοι οι Ελληνορθόδοξοι της Μικρασίας να εγκατασταθούν στην Ελλάδα και όλοι οι μουσουλμάνοι της Ελλάδας να φύγουν και να εγκατασταθούν στην Τουρκία (με κάποιες εξαιρέσεις που ορίστηκαν απ’ τη συνθήκη). Το ήξερε, βέβαια, καλά ο Βενιζέλος ότι με αυτόν τον τρόπο έμπαινε ταφόπλακα στις προσδοκίες των Μικρασιατών προσφύγων για επιστροφή στα σπίτια τους όταν θα περνούσε η μπόρα του πολέμου. Ο Κρητικός πολιτικός όμως ήταν απόλυτα ρεαλιστής και δεν παρασυρόταν από συναισθηματισμούς χωρίς πρακτικό αντίκρισμα. Είχε αντιληφθεί ότι οι Τούρκοι δεν υπήρχε καμιά περίπτωση να δεχτούν πίσω στη Μικρασία τους Έλληνες που είχαν εκδιωχθεί. Και αυτό βασιζόταν στην πολιτική που ακολούθησαν οι Νεότουρκοι μετά το 1908 και ο Κεμάλ, ως πολιτικό και ιδεολογικό “παιδί” τους, μια πολιτική που ολοφάνερα αποσκοπούσε στην εξουδετέρωση κάθε μη μουσουλμανικού πληθυσμού από τη χώρα τους (Αρμενίων, Ποντίων, Ασυριών και τώρα Ελλήνων). Ο σκοπός τους να μείνει στην Τουρκία αμιγώς μουσουλμανικός πληθυσμός είχε επιτευχθεί. Πώς θα ήταν δυνατό να δεχτούν πίσω τους Έλληνες;

Η επιβολή, μέσω συνθήκης, της αναμφισβήτητα σκληρής πρακτικής της ανταλλαγής πληθυσμών, όσο κι αν δεν το καταλάβαιναν τότε, αποτελούσε ελληνική επιτυχία, γιατί εκείνον τον καιρό η συντριπτική πλειονότητα των Ελλήνων της Μικρασίας είχε ήδη ξεριζωθεί απ' τα πατρώα της εδάφη. Αυτό που ουσιαστικά όριζε η συμφωνία ήταν το ξερίζωμα των μουσουλμάνων απ' τις δικές τους εστίες. Για την ανταλλαγή των πληθυσμών ο Βενιζέλος δέχτηκε σκληρή κριτική από μερίδα πολιτικών στην Ελλάδα, κορυφαία θέση στους οποίους κατείχε ο Θ. Πάγκαλος.

Ο λόγος της στήριξης εκ μέρους του Βενιζέλου της ανταλλαγής των πληθυσμών δεν ήταν η εκδίκηση. Αυτό που διέβλεπε ο οξυδερκής πολιτικός ήταν ότι το σημαντικότερο πρόβλημα στην εγκατάσταση των προσφύγων ήταν το στεγαστικό. Στα σπίτια των μουσουλμάνων που θα έφευγαν θα έβρισκε στέγη ένα όχι ευκαταφρόνητο ποσοστό Μικρασιατών Ελλήνων.

Η αλήθεια είναι ότι από τη σύμβαση της Λωζάνης και οι Έλληνες και οι Τούρκοι έφυγαν πικραμένοι. Κι αυτό για μας, που ήμασταν οι ηττημένοι (οι κατεστραμμένοι) αυτού του πολέμου, ήταν θετικό, γιατί αυτή η ισορροπία συναισθημάτων δείχνει ότι στη συμφωνία αυτή δεν ήταν κανείς ούτε απόλυτα θριαμβευτής ούτε απόλυτα ταπεινωμένος. Κι αυτό ήταν επιτυχία του Βενιζέλου.

Η προσφυγιά σε αριθμούς

Σύμφωνα με την απογραφή του 1928 υπήρχαν στην Ελλάδα λίγο λιγότεροι από 1.222.000 πρόσφυγες από Μικρασία, Ανατολική Θράκη, Πόντο, Καύκασο. Αυτός ο αριθμός όμως δεν είναι απολύτως αντιπροσωπευτικός, αφενός μεν γιατί συμπεριλαμβάνει τα παιδιά κάτω των 6 ετών που γεννήθηκαν μετά το '22, αφετέρου όμως δεν συμπεριλαμβάνει το σχεδόν 20% (σύμφωνα με στοιχεία της Κ.Τ.Ε.) των προσφύγων που πέθανε μέσα στον πρώτο χρόνο από αρρώστιες και κακουχίες.

Από την άλλη πλευρά 400.000 μουσουλμάνοι πήραν τον δρόμο από την Ελλάδα προς την Τουρκία.

Το ανθρώπινο δράμα πίσω από τους αριθμούς

Η πλειονότητα των προσφύγων που ήρθαν στην Ελλάδα κατέφτασαν μονάχα με τα ρούχα που φορούσαν. Και μάλιστα, επειδή ήταν καλοκαίρι, τα ρούχα αυτά ήταν ελαφρά και ο χειμώνας ερχόταν αμείλικτος.

Οι άνθρωποι αυτοί ήταν τόσο πολλοί που τον πρώτο καιρό κατέλαβαν κάθε διαθέσιμο δημόσιο χώρο: προαυλίες εκκλησιών και τζαμιών, σχολεία, θέατρα, πάρκα. Ως και τις κουφάλες δέντρων έσκαβαν κάποιοι για να χωθούν και να προστατευθούν όταν το κρύο δυνάμωνε.

Ένας τεράστιος αριθμός προσφύγων σε μια χώρα φτωχή, ταλαιπωρημένη από συνεχείς πολέμους και παντελώς απροετοίμαστη να αντιμετωπίσει μια τέτοια συμφορά. Το ψωμί στα προσφυγικά συσσίτια λιγοστό, το δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης άθλιο. Κι

επιπλέον να τους θερίζουν οι αρρώστιες: τύφος, γρίπη, φυματίωση, ελονοσία. Και μέσα σ' όλα αυτά υπήρχαν πάντα τα ανεπούλωτα τραύματα της μνήμης για όλα όσα έχασαν εκεί πίσω.

Οι φορείς που βοήθησαν και ο ρόλος της Ε.Α.Π.

Η κινητοποίηση για παροχή βοήθειας υπήρξε άμεση. Ήταν τόσο μεγάλο το πρόβλημα που δεν επέτρεπε καθυστερήσεις. Το Υπουργείο Γεωργίας, η Εθνική Τράπεζα, ο Ερυθρός Σταυρός, αλλά και αρκετοί ιδιώτες (π.χ. ο Εμμανουήλ Μπενάκης) συνέδραμαν σημαντικά.

Τον Νοέμβριο του 1922 ιδρύεται το Ταμείο Περιθάψεως Προσφύγων και επιχορηγείται με 300.000.000 δραχμές από το κράτος υπό μορφή δανείου. Πρόεδρος του ήταν ο βιομήχανος Επαμεινώνδας Χαρίλαος. Έργο του η προσωρινή εγκατάσταση των προσφύγων κυρίως σε ξύλινα παραπήγματα.

Το ελληνικό κράτος όμως κατανοεί ότι το πρόβλημα της αποκατάστασης των προσφύγων είναι πολύ μεγαλύτερο των δυνατοτήτων του και γι' αυτό ζητάει τη βοήθεια της Κ.Τ.Ε. Με πρωτοβουλία αυτής ιδρύεται τον Σεπτέμβριο του 1923 η Επιτροπή Αποκατάστασης Προσφύγων (Ε.Α.Π.) με έδρα την Αθήνα και πρώτο πρόεδρο τον διπλωμάτη Ερρίκο Μορκεντάου. Η Ε.Α.Π. ανέλαβε το έργο της στέγασης, αλλά και της παραγωγικής απασχόλησης των προσφύγων. Η στεγαστική αποκατάσταση διακρίνεται σε δύο κατηγορίες: α) την αγροτική και β) την αστική αποκατάσταση.

Η αγροτική αποκατάσταση

Το 47% των προσφύγων μετακινήθηκε σε αγροτικές περιοχές. Η εγκατάστασή τους σε αυτές τις περιοχές έγινε σε εγκαταλειμμένα χωριά ή σε συνοικισμούς που δημιουργήθηκαν ειδικά γι' αυτούς. Πέρα από τη στέγη, όμως, τους δόθηκαν και κτήματα, τα περισσότερα από τα οποία ήταν όσα είχαν εγκαταλείψει φεύγοντας οι μουσουλμάνοι. Επιπλέον τους χορηγήθηκαν από την Ε.Α.Π. λιπάσματα, εργαλεία, σπόροι και ζώα. Οι περιοχές στις οποίες διοχετεύτηκε ο προσφυγικός πληθυσμός που θα ακολουθούσε τον αγροτικό τρόπο ζωής ήταν κυρίως η Μακεδονία και η Θράκη. Κι αυτό έγινε για να ενισχυθούν οι ντόπιοι ελληνικοί πληθυσμοί και κατ' επέκταση να προστατευθούν τα σύνορα. Η αγροτική αποκατάσταση προχώρησε με γρήγορους ρυθμούς, αφού το μεγαλύτερο μέρος της πραγματοποιήθηκε σε τρία μόλις χρόνια.

Η αστική αποκατάσταση

Η αποκατάσταση στις αστικές περιοχές δεν ήταν ευθύνη της Ε.Α.Π., όμως έπαιξε κι εδώ σημαντικό ρόλο, καθώς το κράτος δυσκολευόταν πολύ να ανταποκριθεί στις τεράστιες ανάγκες. Τα ανταλλάξιμα σπίτια των πόλεων ήταν λίγα και γι' αυτό έπρεπε να χτιστούν καινούρια, τα οποία και χτίστηκαν στις παρυφές των αστικών κέντρων, κυρίως γύρω από την Αθήνα, τον Πειραιά και τη Θεσσαλονίκη, όπου και δημιουργήθηκαν αμιγώς προσφυγικοί συνοικισμοί. Εκεί συγκεντρώθηκε γύρω στο 60% των αστών προσφύγων. Τα καινούργια σπίτια δεν τους τα διέθεταν δωρεάν, αλλά η Ε.Α.Π. τους τα νοίκιαζε ή τα

πουλούσε, ενώ ταυτόχρονα η Εθνική Τράπεζα τους χορηγούσε δάνειο για να τα αποκτήσουν. Οι ευκατάστατοι πρόσφυγες μπόρεσαν να αποκτήσουν σπίτι άμεσα, με ή χωρίς δάνειο, ενώ οι άποροι ζήσανε μέχρι και τη δεκαετία του '50 μέσα σε άθλιες παραγκουπόλεις.

Μεγάλο πρόβλημα στην αστική αποκατάσταση ήταν η παραγωγική απασχόληση των προσφύγων. Το πρωτόκολλο της Γενεύης 29/9/1923 όριζε οι πρόσφυγες να ασκήσουν στη νέα τους πατρίδα το επάγγελμα που ασκούσαν πίσω στην παλιά. Και οι ίδιοι αυτό επιθυμούσαν, αλλά ήταν πολύ δύσκολο να επιτευχθεί. Κι επειδή οι ανάγκες της καθημερινότητας πίεζαν συνθλιπτικά, έκαναν οι περισσότεροι ό,τι δουλειά έβρισκαν, χτίστες, εργάτες σε εργοστάσια, πλανόδιοι μικροπωλητές, εργάτες σε διάφορους βιοτεχνικούς κλάδους, ειδικά στην ταπητουργία, η ανάπτυξη της οποίας ταυτίζεται με τους πρόσφυγες, και στην κλωστοϋφαντουργία.

Είναι σημαντικό, βέβαια, να τονίσουμε ότι οι όροι “αστός πρόσφυγας” και “αγρότης πρόσφυγας” αντικατοπτρίζουν μόνο τον τόπο στον οποίο ορίστηκαν να ζήσουν στην Ελλάδα, ο διαμοιρασμός τους σε διάφορες περιοχές της χώρας δεν ακολούθησε πάντα την προϋπάρχουσα κοινωνική ιεραρχία ή την επαγγελματική τους ενασχόληση.

Ένας σημαντικός κοινωνικός στόχος της αποκατάστασης (αγροτικής και αστικής) ήταν να αποκτήσουν οι πρόσφυγες το συντομότερο ιδιοκτησία στην πόλη ή στο χωριό, γιατί έτσι θα στήριζαν το αστικό καθεστώς (νιώθοντας ότι αποτελούν μέρος του) και δεν θα προσπαθούσαν να το ανατρέψουν.

Σχέσεις με τους ντόπιους

«...Μια μικρή ξέφυγε απ' το χέρι της μάνας της κι ήρθε κοντά μου.

- *“Δε φοράτε σαλβάρια και φερετζέδες;” με ρώτησε.*
- *“Δεν είμαστε μεις Τουρκάλες”, απάντησα.*
- *“Γιώς δεν είστε; Είστε πρόσφυγες, κακοί άνθρωποι”*
[...]

Γυρεύαμε ξενοδοχείο για ν' αποκουμπήσουμε και να περιμένουμε τους δικούς μας. Όπου κι αν ρωτούσαμε, παίρναμε την ίδια απάντηση: Απ' τη Σμύρνη έρχεστε; Δε δεχόμαστε πρόσφυγες...»

Το παραπάνω απόσπασμα από το μυθιστόρημα “Οι νεκροί περιμένουν” της Μικρασιάτισσας συγγραφέως Διδώς Σωτηρίου είναι ενδεικτικό των αντιλήψεων και της συμπεριφοράς της μεγαλύτερης μερίδας των γηγενών προς τους πρόσφυγες. Άλλωστε, η λογοτεχνία, ειδικά αυτή που είναι γραμμένη από ανθρώπους που ζήσανε τα γεγονότα, έχει το δικό της μοιράδι στην ιστορική αλήθεια. Απλώς δεν βάζει στο προσκήνιο τους ηγέτες και όσους παίρνουν τις αποφάσεις, αλλά τους απλούς ανθρώπους, αυτούς που δέχονται τις αποφάσεις και κουβαλούν το βάρος των συνεπειών τους.

Παρά την κοινή θρησκεία και γλώσσα, οι ντόπιοι είδαν τους πρόσφυγες σαν “ξένους”. Τους αποκαλούσαν τουρκόσπορους και τουρκογεννημένους, αμφισβητώντας έτσι την ελληνικότητά τους, ίσως για να δώσουν άλλοθι στον εαυτό τους που τους έδιωχναν από παντού και που κατέφευγαν ακόμη και στη βία εναντίον τους. Επιπλέον, ο κοσμοπολιτισμός των προσφύγων προσέκρουε πάνω στην επαρχιώτικη νοοτροπία των γηγενών. Σύμφωνα, μάλιστα, με αυτή τη νοοτροπία οι πρόσφυγες γυναίκες ήταν “ελευθερίων ηθών”, γιατί δεν είχαν άντρες (αφού οι άντρες 18 ως 45 ετών ή είχαν σκοτωθεί ή είχαν πιαστεί αιχμάλωτοι). Κατά τις ριζωμένες αντιλήψεις τους ο άντρας είναι αυτός που βάζει χαλινάρι στη γυναίκα, άρα μια γυναίκα χωρίς άντρα είναι γυναίκα χωρίς ηθικό χαλινάρι.

Με το πέρασμα των χρόνων όμως οι σχέσεις εξομαλύνθηκαν και γίνονταν όλο και περισσότεροι μεικτοί γάμοι. Τα προβλήματα και οι διαχωρισμοί τελείωσαν το '40, όταν και οι πρόσφυγες και οι γηγενείς πολέμησαν μαζί κατά των Ιταλών και ύστερα συμμετείχαν από κοινού στην εθνική αντίσταση.

Πρόσφυγες και πολιτική

Οι πρόσφυγες πολιτικά συνδέθηκαν με τον βενιζελισμό και θα ήταν επιφανειακή η προσέγγιση αν θεωρούσαμε ως μόνη αιτία το ότι πίστευαν πως ο βασιλιάς έφταιγε για τον ξεριζωμό τους. Ήδη από την αρχή του 1^{ου} παγκόσμιου πολέμου οι Μικρασιάτες υποστήριζαν τον Βενιζέλο, γιατί έβλεπαν πως η θέλησή του να μπει η Ελλάδα στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ αποσκοπούσε στην απελευθέρωσή τους κι όπως έλεγε ο ίδιος ο Βενιζέλος στη βουλή το 1915 η πολιτική αυτή αποτελούσε “*εκπλήρωσιν υποχρεώσεως προς τους αλύτρωτους αδερφούς*”. Όπως και να 'χει, βέβαια, οι φιλοβενιζελικές τους πεποιθήσεις ενισχύθηκαν κι άλλο απ' το γεγονός ότι η καταστροφή τους έλαβε χώρα τη χρονική περίοδο (αλλά και εξαιτίας των λαθών) της διακυβέρνησης της αντιβενιζελικής παράταξης.

Η προσφορά των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία

Μπορεί οι πρόσφυγες να ήρθαν στην Ελλάδα μέσα σε τραγικές συνθήκες, ο ερχομός τους όμως υπήρξε καθοριστικός για την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας. Οι πρόσφυγες βοήθησαν δημογραφικά, αφού ενίσχυσαν με την εγκατάστασή τους περιοχές με μικρό αριθμό κατοίκων, κυρίως παραμεθόριες, και έτσι “στερέωσαν” τα ελληνικά σύνορα. Σημαντική είναι και η συμβολή τους στην πολιτισμική και πνευματική εξέλιξη του τόπου, αφού έφεραν μαζί τους τις ιδέες και αξίες, τη μουσική, τον κοσμοπολιτισμό και τους ανοιχτούς πνευματικούς τους ορίζοντες. Μέσα απ' την Μικρασιατική καταστροφή διαμορφώθηκε πνευματικά μια λογοτεχνική γενιά, η γενιά του '30, που πρόσφερε λογοτεχνικά αριστουργήματα. Οι πρόσφυγες ήταν εργατικοί και -αποτελώντας φθινό εργατικό δυναμικό- ενίσχυσαν τη βιοτεχνία και τη βιομηχανία και κατ' επέκταση την οικονομία της χώρας. Οι πρόσφυγες, εντέλει, μέσα από μία τραγωδία ριζώσανε σ' αυτόν τον τόπο και συν-διαμόρφωσαν το πρόσωπο της σύγχρονης Ελλάδας.

Στέγαση προσφύγων στο Δημοτικό Θέατρο Αθήνας

Πρόσφυγες στα σκαλοπάτια των παλαιών ανακτόρων

Διανομή τροφίμων από τον Ερυθρό Σταυρό

Αστική αποκατάσταση, οι πρώτοι συνοικισμοί γύρω απ' την Αθήνα

Αγροτική αποκατάσταση, αγροτική οικία για δύο οικογένειες

Οι παράγκες της Αγίας Σωτήρας, Παλιά Κοκκινιά

ΠΗΓΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- Γκιζελή Δ. *Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και προέλευση της κοινωνικής κατοικίας στην Ελλάδα 1920-1930*
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ.15
- Κοντογιώργη Ε. «*Η αποκατάσταση 1922-1930*» (*Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*)
- Λαμψίδης Γ. *Οι πρόσφυγες του 1922 και η προσφορά τους στην ανάπτυξη της χώρας*
- Μαυρογορδάτος Γ. *Μύθοι και αλήθειες για τους πρόσφυγες LIFO*
- Μελιγκουνάκης Ε. *Βίβλος του Ελευθέριου Βενιζέλου, Η ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος*
- Σωτηρίου Διδώ, *Οι νεκροί περιμένουν*

ΠΗΓΕΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

- Αρχείο ΕΡΤ
- Φωτογραφικό αρχείο Δ. Λουκόπουλου
- Φωτογραφικό αρχείο Μ. Μεγαλοκονόμου
- Φωτογραφικό αρχείο Π. Πουλίδη